

Amsterdam, 23 september 2013

Beste gasten,

We zijn hier eigenlijk op een vervroegde verjaarspartij. Over enkele dagen namelijk, op de 28^e zou Albert Vigoleis Thelen, Vigo voor intimi, 110 zijn geworden. Dat zal uitgebreid worden gevierd in de stad Viersen, de gemeente waar niet alleen Süchteln, Thelens geboortedorp deel van uitmaakt, maar ook zijn sterfdorp, Dülken, het plaatsje waar Thelen in 1989, hemelsbreed vlakbij zijn ouderlijk huis, stierf, in een Altersheim, terug in Duitsland, nagenoeg blind, verzwakt, uitgeput.----- Een schrijversleven dat ogenschijnlijk uitging als een nachtkaars. Je zou denken - wensen wellicht - dat het bestaan van de auteur van een schitterglanzend boek als het Eiland van het tweede gezicht eindigt met een grote knal: een laatste vuurpijl die in pracht uiteenspat en de achterblijvers ademloos laat. Anderzijds: Vigoleis voelde zich altijd al meer thuis tussen de voetzoekers en de gillende keukenmeiden, zocht het hoge in het lage, het grote in het kleine en het tragische in het grappige. En zorgde daar niettemin voor prachtvuurwerk.

Tegenwoordig is de schrijver dé grote zoon van die stad Viersen, en je zou kijkend naar deze eckdaten van zijn leven - geboren 1903 in Süchteln, gestorven 1989 in Dülken - kunnen menen dat we hier te maken hebben met een schrijver, Immanuel Kant gelijk, die zijn grootheid en kennis van de wereld in geschriften heeft bot gevierd, zonder zijn heimat ook maar een keer te verlaten. Nu: weinig is minder waar: Thelen heeft amper in zijn geboorteland geleefd. Hij verliet Duitsland in 1931 – en niet als balling, op de loop voor Hitler, zoals wel eens wordt beweerd, nee, zijn levenslange steun en toeverlaat, Beatrice - haar naam kan niet genoeg worden gehuldigd, werd gouvernante in Amsterdam en Vigoleis ging mee ---- Hij keerde pas in 1986 in Duitsland terug. Tussendoor leefde hij – soms maar kort - in Keulen, Münster, Amsterdam, Palma de

Mallorca, Basel, Auressio, Sao Joao de Gateao, weer Amsterdam, Locarno, Ascona, Blonay, Lausanne. Door materiele en fysieke omstandigheden gedwongen accepteerde Thelen de terugkeer, in een bejaardenflat in Süchteln, in het land waar hij – na Hitler – gezworen had nooit meer te zullen wonen.

Bij een eerdere gelegenheid in de jaren '50 had hij – ook door de wrekelijke wereld en haar omstandigheden genoodzaakt – de Duitse nationaliteit weer aangenomen om niet langer statenloos door het leven te moeten. Ich bin wiedereingemofft, grapte hij toen nog, 'reboché' en liet een visitekaartje maken: AVT mussdeutscher aber kein musterdeutscher.....

Dit is een klein voorbeeld, maar sprekend voor de manier waarop de schrijver Thelen – bij een auteur die zichzelf met Vigoleis een afsplitsing van zichzelf en tweede alter ego cadeau doet en die zijn boek ook nog eens de ondertitel meegeeft Uit de tóégepaste herinneringen van Vigoleis, moet je driedubbel oppassen met de Werkelijkheid – het is dus maar een klein voorbeeld van de manier waarop de schrijver Thelen door middel van omkering, ironisering en woordspel de absurditeit, de pijnlijkheid, maar vooral ook de tragiek van het alledaagse tot ons door laat dringen: het is verzet en nederlaag tegen een wereld die hem zijn leefwijze wil voorschrijven.

Want daarover wil ik geen misverstand laten bestaan: de kern van Thelens briljante schrijverij schuilt voor mij – alle lachsalvo's en kolderieke taferelen ten spijt – in de menselijke tragiek, de absurde wereld en het drama van de kleine mensjes daarin. Geen grap zo geestig, of er schuilt tragiek in, geen mens zo klein of er klinkt mededogen door in zijn weergave ervan. Het is dan ook een weemoedig soort tragiek dat hij altijd weer als een spreekwoordelijk konijn uit de hoge hoed van de burlesque tovert.

Een bevriend vertaler, geen vriend van de ironie, heeft dan ook een grote hekel aan Thelen: Ja, maak maar weer overal een grapje van....zegt hij. Quod non. Het gaat veel verder dan een grapje maken, het is een demasque van mensen met een al te grote waarheid; het zijn de aanbidders van het gelijk die van Thelen een

veeg uit de pan krijgen, niet alleen Hitler en zijn trawanten, of de katholieke kerk, die hij op ingenieuze wijze op korrel neemt. Ook bijvoorbeeld de antroposofen wanneer Vigo in het hol van de Steineriaanse leeuw in Dornach doodleuk een rode biefstuk bestelt en als de serveerster wijzend op het portret van Steiner zegt dat Rudolf Steiner dat niet goed vindt, doodgemoedereerd met zijn vriend Marsman naar een andere gelegenheid verkast. Thelen ontregelt en ontmaskert met wellust overtuigingen, pathos, dichtgetimmerde wereldbeelden en al te grote waarheden, en slaat zichzelf daarbij niet over. Integendeel.

Vigoleis is zijn schaduw-zelf, de stem in zijn hoofd die zegt niet alles zo ernstig te nemen omdat het eigenlijk nog veel erger is. Dus vriend en collega, wás het maar zo, was het maar enkel ironie.

Marsman. De naam moest vallen. Op een haar na had Thelen Marsman het leven gered, nu ja, hem voor de dood behoed. De twee bevriende en als vertalers samenwerkende schrijvers waren in Zwitserland bijeen. Thelen was na de overwinning van Franco Mallorca ontvlucht en zou naar Portugal vertrekken, naar Pascoaes, het landgoed van de gelijknamige edelman, dichter en mystieke schrijver, Texeira de Pascoaes wiens boek over de apostel Paulus Marsman en Thelen in het Nederlands hebben vertaald. Marsman wilde echter per se eerst nog naar Nederland omdat hij nog geld tegoed had van zijn uitgever. De rest staat in de schoolboeken Nederlandse Letterkunde.....

Thelens vlucht van Mallorca levert overigens een van de meest onwaarschijnlijk geestige passages in het Eiland op, wanneer Vigoleis knielend voor het toilet zijn brisante manuscript over Hitlerduitsland bladzijde voor bladzijde.... Nee, stop...laat ik niets weggeven...

Een van de grote gevaren wanneer je over Thelen spreekt: dat je je laat meesleuren door de vloedgolf en net als Thelen niet uitgepraat raakt. Ik sta hier niet om een werk en een schrijversleven te duiden, maar om hier en daar een laatje te openen in die immense apothekerskast vol vertellingen.

De verteller Thelen bestaat overigens niet alleen op papier. Legio zijn de verhalen over legendarische avonden waarop de Vigoleis zijn gehoor uren achtereen boeide met zijn vertelwaterval. Het zou dan ook na een dergelijke verhalenséance zijn geweest dat de uitgever Geert van Oorschot Thelen toevoegde: Mensch, schreiben Sie mir das mal auf.....

Ter illustratie een kort videofragment, dat niet alleen geestig is, maar ook iets duidelijk maakt over Thelen en het vertellen, over het vertellen en de werkelijkheid.

Voor zijn 80e verjaardag bezocht de Zwitserse televisie Thelen in zijn werkkamer en de interviewer maakt met Vigoleis een reis door dat wonderlijke universum vol rariteiten, tingueley-achtige machines en natuurlijk: verhalen. De journalist weet al gauw niet meer hoe hij het heeft. Op het eind van de uitzending vertelt Thelen nog een anekdote over een etentje aan het meer van Lausanne. Beatrice en hij hadden iets te vieren en gingen sjiek uiteten. Voor ze een restaurant binnengaan wandelen ze langs het meer en daar ziet Thelen een vreemd gevormd stuk hout in het water drijven (Der Bettelman) De rariteitenverzamelaar kan zich niet bedwingen en waadt het water in... en dit is zijn verhaal erover.

[Video Thelen over Der Wasserhund](#)

Wat me in dit fragment zo frappeert is het moment waarop Thelen zelf lijkt te gaan geloven in zijn verhaal, wanneer hij ineens zegt dat hij nog nooit zo'n hond heeft gehad en dan 'machen Sie mir den Hund nicht schlecht.' Ineens is de fantasiehond een echte hond, is Thelen Vigoleis geworden, en lijkt zijn vertelling 'binnen te gaan in een andere dimensie van de werkelijkheid, zoals dat ook in het Eiland zo vaak gebeurt.

Mensch schreiben Sie mir das mal auf... Van Oorschot heeft het geweten.

In het begin van deel twee van het Eiland vhTG schrijft Thelen: “Als een uitgever een boek uitgeeft, rekent hij van meet af aan op een bepaald aantal lezers wier kooplust en koopkracht dit avontuur van de geest mogelijk maken. Je zou de lezers dus de mecenasen vooraf van het werk kunnen noemen en zelf beschouw ik ze ook als zodanig.”

Geert van Oorschoot was de eerste Nederlandse uitgever die de schrijver Thelen die eigenlijk nog maar weinig had gepubliceerd, definitief tot leven wekte, en zijn Vigoleismemoriaal van 1000 pagina's – dat er in eerste instantie overigens nog vierhonderd meer telde - uitgaf in de oorspronkelijke Duitse versie en ook plannen smeedde voor een Nederlandse vertaling – net als Uitgeverij Meulenhoff later – plannen die – door gebrek aan geld en misschien ook wel durf of goede wil - nooit gerealiseerd zijn. Totdat...

Uitgevers. Eigenlijk zijn we hier vanavond alleen maar omdat na Van Oorschoot nog twee Nederlandse uitgevers hun hart verloren hebben aan Albert Vigoleis Thelen. Hun hart, en misschien ook wel een deel van hun verstand. Nu ja, Nederlandse uitgevers: het is natuurlijk een schitterende Vigoliaanse omkering en ironie dat een Nederlandse uitgever - v O - de eerste publicatie verzorgde, in het Duits, en dat bijna vijftig jaar daarna een uitgever uit Duitsland – Alexander Schwarz – verantwoordelijk was voor de uitgave van een Nederlandse versie. Maar eerst even dichterbij in de tijd. Over de editie waarvoor we hier zitten, het tweede leven van het eiland van het tweede gezicht. Anderhalf jaar belde Folef van Nispen, uitgever van Home Academy mij op, of ik mee wilde werken aan een heruitgave van mijn vertaling van Het eiland van het tweede gezicht uit 2004, waarvan de rechten na verramsjing aan mij teruggevallen waren. De ambitie was groot: dunderuitgave, elektronisch boek en luisterboek. Zomaar, alsof hij het woord crisis nog nooit had gehoord. Hij creëerde zelfs speciaal een imprint: Uitgeverij het tweede gezicht. Gelukkig Folef, dat er steeds weer

mensen zijn die voor Vigoleis graag hun realiteitszin vaarwel zeggen: gezegende gekken....

Het eerste leven van Het eiland van het tweede gezicht in het Nederlands begon in het jaar 2001, op een lacherige ochtend in Baarn, ten huize van uitgeverij De Prom, waar ik met redacteur Bert Natter bij de koffie mogelijke nieuwe vertaalplannen besprak. Alexander Schwarz schoof daar aan, kwakte een boek, een turf, voor me op tafel: hier, ken je dat...? Het kost me nog steeds moeite te bekennen dat ik de auteur van die dikke pil toen niet kende, helemaal niet, ik had de naam zelfs nog nooit gehoord. Heb je zin in iets geks, heb je een beetje tijd...? Dat is iets voor jou, ging Alexander verder, jouw soort humor. Wil jij dit voor me vertalen? Je bent de enige... Nu werd ik achterdochtig De enige? Ik, eigenlijk een vertaalkunstig broekemantje nog, moest/mocht/zou ineens een taalmeesterwerk van 1000 bladzijden op mijn schouders nemen? Wat dacht ik wel...sputterde het misdienaartje van mijn onderbewustzijn. ‘Lees het nou maar eens,’ zei Schwarz.

Nog geen vijftig pagina’s had ik gelezen of ik wist het: ik ging já zeggen; ik zou nog wel tegen dat besluit vechten, nog minstens 880 pagina’s lang..., ik zou twijfelen, aarzelen, uitroepen – of in ider geval denken - dat ik het niet kon, maar onvermijdelijk zou ik ja zeggen. Want don Vigolo had mij in een onverbiddelijke greep. Visioenen onderdrukken van hoe ik na drie jaar werk, opduikend uit dit boek tot de conclusie moest komen dat andere uitgevers mijn bestaan waren vergeten; ondertussen vertaalstrategieën ontwikkelend die nog het meest weg hadden van een middeleeuwse belegering, struikelde ik over vertaalmoeilijkheden en -onmogelijkheden die mijn hartslag bij het lezen al opjoegen en die zouden uitmonden schoolschrift vol ‘lastige kwesties’ – concordantia Vigoltriae noemde ik het in havo-latijn.

Lastige kwesties: Het Führerhoofdstuk bijvoorbeeld waar Thelen reisgids wordt en pagina’s jongleert met verschillende betekenissen van het woord führer –als in: Hitler, leider, gids, reisgids (boek zowel als persoon). Als een vertaler dan

leest ‘wir sitzen im Fühereauto” of: ‘Wenn Sie sich über den Führer beschweren wollen, dann gehen Sie doch bitte zum Führer“ dan weet hij: in het Nederlands komt daar iets onder de ploeg.... Of neem de fameuze lintwormzinnen die terwijl je ze vertaalt een geheel eigen leven blijken te leiden en je meesleuren naar het einde van een onnavolgbare associatieketen: Ze zijn weg en wegwijzer tegelijk en leggen een taal zonder naamvallen op de pijnbank. De talloze ‘taalvermommingen’ dan, de verwijzingen en de associatieve verbanden, de neologismen, anachronismen en onnavolgbare samenstellingen, waar soms vier verschillende talen, dialecten en culturen aan de wieg hebben gestaan; de gehaaidheid waarmee hij clichés een nieuw jasje aanmeet.... En wat als Thelen weer eens binnen één zin van ik naar hij wisselt, van meervoud naar enkelvoud, van tegenwoordige naar verleden tijd en terug? Bijvoorbeeld omdat hij zijn tragelaaf Vigoleis de vertelkunstig hete kastanjes voor zich uit het vuur laat halen? Zin na zin onnavolgbare taalcapriolen. En de vertaler denkt af en toe: wie krijgt dat straks op zijn bord? Tijdens een colloquium sprak ik over dergelijke problemen met Donald White, de Amerikaanse emiritusprof die gedurende een periode van 20 jaar aan het Eiland in het Engels had gewerkt en naarstig een uitgever zocht (dat is pas 2 jaar geleden gelukt (met succes overigens, een glansrecensie in New York Times en de Pen Award voor de vertaling). We delibereerden daar over de moeilijke gevallen, hun aantal loopt in de duizenden - substantieven als Knirrenficker, Schnirrbrater, Pagenstecher, werkwoorden al verplempfen, vernetwendigen, verpleffen. Hoeveel onmogelijkheden, afgedwongen missers en onvermijdelijke fouten zouden er wel niet overblijven? “Alles onder de duizend zou een zegen zijn,” zei Donald White. Even had ik er het liefst de pen bij neergegooid. ... De enige? Tss. Ja, de enige die gek genoeg was om zich tweeënehalf jaar aan de rots vast te ketenen waar Thelen als een razende Roeland zijn zwaard van woorden in heeft jast, en Vigoleis die zich op een wolk in de niet-bestaande hemel zit te verkneukelen over mijn hampelmannenpogingen het er weer uit te trekken...

... Al gauw liep het, net als in het Eiland van het tweede gezicht, anders dan verwacht: niets ontstaat zonder tegenslag. Nog geen vijftig pagina's waren vertaald of grote problemen dienden zich aan. Geld. Het zal eens niet. De nieuwe uitgeefdirecteur wilde van Thelen af, veel te duur, te dik, het boek zou toch niet verkopen, kortom de complete litanie van de altijd sluitende schijnlogica van de markt. Alexander Schwarz echter wilde er absoluut niet vanaf, dit was zijn boek, zijn Liebesbaby, dit móest er komen. Hij besloot met zijn imprint Signature naar een andere uitgever te verhuizen...

De onzekerheid duurde 7 maanden, maar toen landde Het eiland mét Alexander Schwarz als project van zijn Signature - bij het Brunaconcern (of all places). De uitgever verwierf een subsidie uit Brussel, de vertaler kreeg ruimhartige steun van het Fonds voor de Letteren, en kon weer gerust aan het werk. Alexander had zijn nek uitgestoken, de strop had om die nek gekieteld, maar na deze fraaie ontsnappingsact lag Het eiland van het tweede gezicht in mei 2004, net te laat voor Thelen 100^e verjaardag, in de winkel. En het was een succes.

Lezers en collega's vragen vaak hoe het nou was, zo'n boek vertalen. Na de opsomming van enkele taalkwesties eerder – zou nu een schildering van een even grandioze als helse lijdensweg kunnen volgen, aan het eind waarvan de vertaalheld als triomfator het toneel verlaat... maar... het was geen lijdensweg, het was een liefdevolle oorlog, een genot, een geweldig avontuur, een voornamelijk speels gevecht op het scherpst van de snede, met Thelen en met zijn taal. En áls ik al iets dramatisch moet bekennen, dan dat ik - bijna 10 jaar geleden nu – nadat de laatste zin was getypt en het werk na 960 pagina's, 372000 woorden, meer dan 4000 uren vertalen, klaar was, stillekens heb geweend, alsof ik een goede vriend verloor.

Thelen expert Jürgen Pütz noemde Het eiland van het tweede gezicht ooit 'weltiliteratur von übermorgen'. Ik heb geen idee of het nu al echt overmorgen

is, of dat het mooiste nog moet komen...want misschien wordt Albert Vigoleis Thelen, net als eerder Hans Fallada en Hans Keilson via de New York Times in Nederland ineens een hype. Wat ik wel weet is dat Het eiland van het tweede gezicht zo langzamerhand onsterfelijk is, en dát dankzij gelukkige dwazen als van Nispen en Schwarz...

... en natuurlijk dankzij die mecenasen vooraf – u, de lezers dus - van wie je weet dat ze, eenmaal in zijn ban, Vigoleis nooit meer laten vallen.